

УДК 37.014.5

ЮЛІЯ ШИЙКА,
асистент
(м.Львів)**Аналіз поняттєво-категорійного апарату білінгвальної освіти**

У статті здійснено аналіз науково-педагогічної літератури, присвяченої висвітленню проблеми білінгвізму та використання його потенціалу в освітній галузі, зокрема при організації навчання у білінгвальних школах. Досліджено класифікацію двомовних навчальних програм, що використовуються у білінгвальних загальноосвітніх школах. У статті зазначається, що білінгвальна освіта ставить собі за мету формування толерантності до різних лінгвістичних та культурних груп. Таким чином навчальні білінгвальні програми забезпечують навчання за допомогою двох чи більше мов, розвивають багатостороннє розуміння мов і культур і сприяють комплексному розумінню людської різноманітності.

Ключові слова: білінгвізм, білінгвальна освіта, двомовні навчальні програми, національна меншина, форми освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Мова одночасно служить символом та середовищем національної культури. Питання білінгвізму є набагато складнішим, ніж просто володіння однією чи кількома мовами. На початку ХХІ ст. у світі налічують близько 6000 мов [8, с.23], серед яких виокремлюють мови широкого вжитку (арабська, бенгальська, англійська, французька, гінді, малайська, мандаринська, португальська, російська та іспанська). Значна кількість людей є білінгвальними чи мультилінгвальними, а тому у багатьох країнах світу, зокрема в таких як Канада, Нова Зеландія, США, широко використовується білінгвізм чи мультилінгвізм, а також новітні освітні технології, що передбачають організацію навчального процесу на основі двох і більше мов. Окрім цього, широке впровадження двомовних навчальних програм мотивує до вивчення міжнародної мови широкого вжитку поряд із оволодінням національною чи регіональною мовами [10].

Аналіз досліджень і публікацій... Білінгвізм та білінгвальна освіта є предметом педагогічних досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: теоретичні основи білінгвізму (С.Верещагін, М.Михайлов, В.Максеев, М.Певзнер, І.Турман, А.Ширін); специфіка білінгвального навчання у загальноосвітній школі (К.Бейкер, С.Крашен, Дж.Каммінс); лінгвістичний аспект (Л.Блумфілд, У.Вайнрайх); соціолінгвістичний (В. Бондалетов, У.Вайнрайх, І.Мусін), психологічний (М.Імедадзе, Е.Піл), соціологічний (Б.Спольський, В.Стольтінг), культурологічний (В.Сафонова, Ю.Сорокін, Я.Шародо), історичний (Дж.Гізлін, Дж.Кроуфорд, П.Рамзі) та методичний аспекти білінгвального навчання (Л.Кошкуневич, Р.Байер, Д.Мон).

Формулювання цілей статті... Мета нашого дослідження – здійснити аналіз науково-педагогічної літератури, присвяченої висвітленню проблеми білінгвізму та використання його потенціалу в освітній галузі.

Виклад основного матеріалу... Існує декілька видів білінгвальної освіти. Дж. Едвардс [6, с.54] визначає білінгвальну освіту як «освіту, в умовах якої використовуються дві мови» та виділяє дві основні моделі. Перша – перехідна білінгвальна освіта, яка має за мету поступове зменшення використання однієї мови та розвиток другої мови, мови більшості. Друга – модель підтримки чи збагачення, в умовах якої дві мови використовуються протягом всього чи майже всього навчання в школі. При перехідній білінгвальній освіті рідна мова дитини використовується як тимчасовий посередник для навчання. Ціллю є вільне володіння мовою більшості. Приклади такої освіти існують у США та в Європі, де «недосконалість» дітей меншин «лікується», і вони можуть продовжувати навчання англійською чи іншою мовою більшості. Друга освітня модель передбачає використання двох мов у школі. Ціллю такої освіти є забезпечення високого володіння обома мовами. Приклади такої освіти існують в Канаді та Уельсі, де англійські діти вивчають французьку чи валлійську, що надасть їм змогу стати білінгвами. Перехідні програми часто пов'язуються з асиміляцією, програми підтримки – з плюралізмом, збагаченням, відновленням мов та бікультуралізмом.

А. Гаардер [7, с.82] розглядає елітний та народний білінгвізм. Елітний білінгвізм часто служить інтересам владної верхівки та вищим верствам населення. Знання двох мов має велике культурне та економічне значення, дає доступ до високих посад та влади. Елітний білінгвізм походить з вибору. Народний білінгвізм часто набувається з необхідності чи примусу. Особа стає білінгвом лише для того, щоб вижити. Іммігрантам необхідно вивчати мову більшості, щоб мати змогу отримати роботу. Різниця між елітним та народним білінгвізмом дуже важлива, адже вона висвітлює мотивацію дітей до навчання у білінгвальних школах. Успіх та невдачі білінгвальної

освіти частково залежать від мотивації та зацікавлення учнів, їхніх батьків та субкультури. Для однієї дитини мотивацією може стати досягнення високого статусу в суспільстві, для іншої – безпека і виживання. Якщо одна дитина прагне до білінгвізму через перспективу економічних та соціальних вигод, то для іншої таке прагнення може бути взагалі відсутнім через обов'язковість білінгвізму, і дитина може взагалі не відчувати його переваг.

К. Казден і К. Сноу [4, с.145] зазначають, що білінгвальна освіта – це «проста етикетка для складного явища». К. Бейкер [2, с.412] один з найвідоміших учених в галузі білінгвальної освіти, говорить про те, що інколи термін «білінгвальна освіта» використовується для того, щоб описати освіту учнів, які уже володіють двома мовами, або вивчають додаткові мови. Однак деякі учні, що вивчають додаткові мови уже володіють мовою чи мовами більшості, що використовується у суспільстві. Це можуть бути іммігранти, біженці, представники корінного населення, члени груп національних меншин чи навіть члени більшості населення, що вивчає домінуючу мову в школі. Білінгвальна освіта – це освіта, в умовах якої навчання проводиться більше ніж однією мовою, а інколи навіть більше ніж двома [2, с.398]. Через певну складність, що оточує білінгвальну освіту, виникають хибні розуміння.

Білінгвальні освітні програми відрізняються від традиційних мовних навчальних програм, згідно з якими учні вивчають другу чи іноземну мову. У більшості випадків ці традиційні програми передбачають вивчення другої чи іноземної мови як окремої навчальної дисципліни, тоді як білінгвальні освітні програми використовують мову як посередник для навчання. Білінгвальна освіта, як ніщо інше, забезпечує значущу та неупереджену освіту, так само як і освіту, що формує толерантність до інших лінгвістичних та культурних груп. Таким чином програми білінгвальної освіти забезпечують загальну освіту за допомогою двох чи більше мов, розвивають багатостороннє розуміння мов та культур і сприяють комплексному розумінню людської різноманітності. Традиційні програми, що навчають другої чи іноземної мови, часто мають на меті використовувати тільки мову, якої навчають, для викладення матеріалу, тоді як програми білінгвальної освіти завжди використовують другу мову в тій чи іншій формі. Хоча підходи можуть бути різними, розвиток деяких типів білінгвізму вдосконалюється і у навчальних програмах з вивчення мови, і у програмах білінгвальної освіти.

Залежно від типу навчальної програми з іноземної мови та типу білінгвальної освіти, інколи важко розмежувати білінгвальну освіту та вивчення другої чи іноземної мови. У ХХІ ст. програми з іноземної мови значно інтегрують мову та контент, а отже стають все більш схожі на білінгвальні програми. Зі свого боку білінгвальні освітні програми все більше звертають увагу на експліцитне навчання мови, чим стають схожими на навчальні програми з іноземної мови.

Інколи білінгвальні навчальні програми ототожнюються з навчальними програмами з іноземної мови тому, що вчителі намагаються використовувати лише ту мову, якої навчають, тобто не подається жодного перекладу. Однак все ж масштабніша ціль білінгвальної освіти відрізняє ці два типи навчальних програм – використання двох мов для загального, змістового, неупередженого навчання та для толерантності й правильного розуміння різноманітності – та вужча мета навчальної програми з іноземної мови, що полягає в оволодінні додатковою мовою. Загалом, білінгвальна освіта зосереджується не тільки на освоєнні додаткових мов, але й на вихованні учнів як обізнаних та відповідальних громадян, оскільки вони вчаться взаємодіяти з різними культурами та суспільствами, тобто вийти поза межі культурних рамок, у якому зазвичай функціонує традиційна загальноосвітня школа. Білінгвальна освіта зосереджує свою увагу на тому, щоб зробити шкільне навчання змістовним та зрозумілим для мільйонів дітей, чия рідна мова відрізняється від домінуючої мови школи і суспільства. Ця мета особливо доречна для освіти іммігрантів, біженців, корінних мешканців та автохтонних меншин.

Розглянемо три основні форми білінгвальної освіти [5, с.243]:

1) «Нульова» форма білінгвальної освіти передбачає інтеграцію дітей-білінгвів з цілком монолінгвізму на основі мови більшості. Термін «субмерсія» вживається у наукових дискусіях, але шкільні системи надають перевагу терміну «інтегроване навчання». Освіта субмерсії означає, що дитина (одразу ж від початку навчання у школі) потрапляє у середовище, де використовується лише мова більшості.

2) «Слабка» форма білінгвальної освіти дозволяє дітям використовувати їхню рідну мову впродовж певного часу, допоки вони зможуть повністю перейти на мову більшості. Слабкі форми білінгвальної освіти включають структуровану іммерсію, перехідну білінгвальну освіту та структуроване навчання з вивченням іноземної мови. Загалом, таке навчання не сприяє оволодінню другою чи іноземною мовами відповідно до віку і не досягає мовного рівня, що надає змогу вивчати матеріал за допомогою тієї мови. Інколи розвиваються лише ті мовні навички, що необхідні для практичних цілей (подорожі, торгівля, ознайомлення з культурою).

3) «Сильна» форма білінгвальної освіти має на меті досягти білінгвізму та культурного плюралізму, незважаючи на здібності кожної дитини. Такий результат зазвичай досягається, коли учні вивчають матеріал (наприклад, математику, гуманітарні науки), використовуючи обидві мови.

Здавалося, б білінгвальна освіта описує ситуацію, коли у школі використовується дві мови. Однак термін «білінгвальна освіта» описує значно складніше явище, що відображається у наступних питаннях:

- чи вживаються у класі обидві мови?
- як давно використовуються у школі ці мови?
- чи використовують дві мови усі учні, чи лише кілька?
- чи використовують дві мови вчителі, чи тільки учні?
- чи мета полягає у вивченні другої мови, чи навчанні за допомогою цієї мови?
- чи мета полягає у підтримці рідної мови, чи у переході на альтернативну мову більшості?

Як свідчить аналіз науково-педагогічної літератури, розрізняють шість важливих аспектів міжнародної структури білінгвальної освіти, що обґрунтовують усю її складність:

- 1) діти-білінгви у монологічній чи білінгвальній освіті;
- 2) навчання другої мови та білінгвальна освіта;
- 3) державна та приватна білінгвальна освіта;
- 4) білінгвальна освіта у її «слабких» та «сильних» формах;
- 5) білінгвальна освіта для різновікових груп;
- 6) концепт, що можна розширити до трілінгвальної та мультилінгвальної освіти.

Існує велика відмінність між школою, де навчаються діти – білінгви, і школою, яка заохочує білінгвізм. У багатьох школах світу вчать білінгвальні та мультилінгвальні діти. Однак школа може мати перед собою ціль розвивати лише одну мову.

Школи іншого типу мають на меті навчати дітей двома мовами і навчити їх цих двох мов так, щоб розвивати білінгвізм та двописемність. Наприклад, у деяких школах дітям подають навчальний матеріал рідною мовою, а мова більшості займає 20% - 50% загального навчального плану [1, с.470].

Схоже, дитина, рідна мова якої є мовою більшості, може ходити до школи з імерсією або до звичайної білінгвальної школи і вивчати мову більшості (чи меншості) як другу. Наприклад, у Канаді англійська дитина може відвідувати школу з французькою імерсією, де більшість навчальних дисциплін навчального плану викладається французькою мовою.

Другим аспектом білінгвальної освіти є різниця між школами, що навчають другої мови, і школами, що навчають за допомогою другої мови. У багатьох школах всього світу у навчальну програму входить вивчення іноземної чи другої мови як навчальна дисципліна. Наприклад, англійська чи французька як друга мова означає, що мову вивчають як навчальна дисципліна нарівні з іншими гуманітарними дисциплінами. Мета вивчення другої чи іноземної мови може коливатися від надання дитині «навичок виживання» і базового рівня знань іноземної мови до надання можливості досягти свободи у спілкуванні.

Навчання за допомогою другої мови відрізняється від вивчення другої мови. У першому випадку дитина вивчає навчальні дисципліни за посередництвом другої мови. Наприклад, у школах Європи діти у середній школі можуть вивчати історію, географію та гуманітарні дисципліни за допомогою другої мови. У канадських школах імерсії учні молодшої школи освоюють більшість навчальних дисциплін другою мовою, французькою. Якщо існує чітке розмежування, то білінгвальна освіта починається там, де більше ніж одна мова використовується для вивчення навчальних дисциплін (точних наук чи гуманітарних дисциплін), а не вивчається як окремий предмет. Коли вивчення мови виходить за рамки шкільної дисципліни і використовується у навчально-виховних процесах, у такому випадку можна вживати термін «білінгвальна освіта». Однак, як свідчить практика, багато навчальних програм, згідно з якими вивчаються дві мови або де учні є білінгвами, однак предмети ведуться тільки однією мовою, помилково називають білінгвальними.

По-третє, білінгвальна освіта займає таке ж місце, як і монологічна. У Канаді, Уельсі, Люксембурзі, Малайзії, Кувейті, США та Океанії білінгвальну освіту розглядають як елемент державної освітньої системи. Уряди цих країн фінансують білінгвальну освіту, щоб підтримувати та розвивати білінгвізм офіційних чи широковживаних мов країн. Однак у приватних навчальних закладах білінгвізм також набув широкого застосування. Наприклад, еліта різних країн світу обирає швейцарсько-фінські школи. Рух за Міжнародні школи є ще одним прикладом шкіл у різних країнах світу, де також процвітає білінгвізм. Приватні заклади цього типу мають на меті підтримувати чи розвивати індивідуальний білінгвізм для роботи, подорожі, проживання закордоном чи особистого розвитку.

У структурі білінгвального навчання вчені розрізняють «слабкі» та «сильні» форми. «Слабкі» форми білінгвальної освіти проявляються у школах, які мають на меті навчити дітей національних меншин мови більшості, викладаючи предмети виключно цією мовою. Такі школи називають білінгвальними лише тому, що у них навчаються діти-білінгви, а не через те, що вони сприяють розвитку білінгвізму. «Слабкі» форми білінгвальної освіти є зазвичай асиміляційними. Головною метою таких шкіл є перехід з рідної мови та культури на мову та культуру більшості [1, с.475].

На противагу «слабким» формам існують «сильні» форми білінгвальної освіти, які мають на меті навчити дітей двом мовам та двописемності, де дві мови та дві культури збагачуються одночасно. Ціль полягає у збереженні дітьми їхніх рідних мов, мов меншин та щоб вони стали культурно плюралістичними. Підтримка й удосконалення мови меншин, писемності та культурних навичок є одним із основних завдань школи. Цей аспект білінгвальної освіти є вирішальним для розуміння полеміки щодо політики та практики білінгвальної освіти [1, с.476].

Термін «природний білінгвізм» застосовується до особи, яка вивчила дві мови без офіційного навчання впродовж свого щоденного життя. Зазвичай дві мови такі особи вивчають у відносно молодому віці. Причини можуть бути як внутрішніми (батьки розмовляють різними мовами), так і зовнішніми – соціальні (спільнота розмовляє іншою мовою, аніж сім'я мовця). Навички двомовності для таких осіб необхідні для того, щоб належним чином функціонувати у соціумі [9, с.134].

Шкільний білінгвізм, як можна зрозуміти із самого терміна, є результатом вивчення іноземної мови в школі у процесі формального навчання. Це означає, що мовець має мало, чи взагалі не має, можливості вживати цю мову як природний засіб спілкування. Мова залишається предметом вивчення окремої мовної дисципліни. Володіння іноземною мовою для шкільних білінгвів не є чимось життєво необхідним, лиш бажаним знанням, що може бути корисним на роботі чи стати у пригоді при спілкуванні з носіями цієї мови. Таке знання також може виявитися корисним при контакті з неносіями цієї мови, а серед тих для кого ця мова може виявитись єдиною спільною [9, с.134].

Культурний білінгвізм здебільшого збігається зі шкільним білінгвізмом, але цей термін зазвичай застосовується для визначення людей, які вивчають іноземну мову для роботи, подорожі тощо [9, с.134].

Різниця між природним та шкільним білінгвізмом стала тлом, на якому постало кілька оціночних термінів. Лише природні білінгви вважаються справжніми білінгвами, а шкільні та культурні білінгви вважаються особами, що лише добре володіють іноземною мовою. Б. Малмберг описує білінгвів наступним чином: «Білінгв – це особа, яка, окрім своєї рідної мови, з дитинства чи раннього віку оволоділа другою мовою природним способом. Таким чином вона стала повноправним членом іншої частини лінгвістичного суспільства у межах соціального середовища чи професійної групи, до якої вона природно належить» [9, с.135]. На думку Б. Малмберга, білінгв повинен мати змогу функціонувати в обох лінгвістичних громадах «природно і не докладаючи значних зусиль ні до однієї, ні до іншої мови» [9, с.135].

Висновки... Отже, як свідчить проведене дослідження, білінгвізм та організація білінгвального навчання є предметами наукових розвідок і вивчаються педагогами, психологами, культурологами, соціологами тощо. Білінгвальне навчання має свою специфіку, а відтак викликає широку дискусію серед науковців, що висловлюють різні погляди щодо застосування білінгвальних навчальних програм у загальноосвітніх школах.

До перспективних напрямів подальших досліджень належить вивчення організації навчання у білінгвальній школі, підготовка вчителів для роботи у білінгвальних школах тощо.

Список використаних джерел і літератури:

1. Baker C., Jones S. P. Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education / C. Baker, S. P. Jones // Multilingual Matters, 1998. – 758p.
2. Baker C. Key Foundations of Bilingual Education and Bilingualism: 5th Edition / C. Baker // Multilingual Matters, 2011. – 589p.
3. Baker C. Key Issues in Bilingualism and Bilingual Education / C. Baker // Multilingual Matters, 1988. – 222p.
4. Cazden C. B., Snow C. E. English Plus, Issues in Bilingual Education / C. B. Cazden, C. E. Snow // Sage, 1990, – 235p.
5. Concise Encyclopedia of Applied Linguistics. – Elsevier, 2010. – 571 p.
6. Edwards J. Language and Identity: An introduction / J. Edwards // Cambridge University Press, 2009, – 314p.;
7. Gaarder A. B. Linkages between Foreign Language Teaching and Bilingual Education / A. B. Gaarder // Washington, DC: TESOL, 1976. – 253 p.
8. Lewis P. Ethnologue: Languages of the World. – [16th ed.]. – Summer Institute of Linguistics : International Academic Bookstore, 2009. – 1248 p.

9. Skutnabb-Kangas T. Bilingualism Or Not: The Education of Minorities / T. Skutnabb-Kangas // Multilingual Matters, 1981. – 378p.

10. Tucker G. R. A Global Perspective on Bilingualism and Bilingual Education / G. R. Tucker // ERIC Digest. – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://freedownloadb.com/pdf/ba-global-perspective-on-bilingualism-and-bilingual-education-b-21365492.html>.

**Аннотация
Юлия Шийка**

Анализ понятийно-категориального аппарата билингвального образования

В статье проводится анализ научно-педагогической литературы, посвященной проблемам билингвизма и использования его потенциала в сфере образования, в частности при организации обучения в билингвальных школах. Исследована классификация двуязычных учебных программ, которые используются в билингвальных общеобразовательных школах. В статье указывается на то, что цель билингвального образования – формирование толерантности к разным лингвистическим и культурным группам. Таким образом, учебные билингвальные программы обеспечивают обучение на двух или более языках, развивают многостороннее понимание языков и культур и содействуют комплексному пониманию человеческой разнообразности.

Ключевые слова: билингвизм, билингвальное образование, двуязычные учебные программы, национальное меньшинство, формы образования.

**Summary
Yuliya Shyika**

Analysis of the Conceptual and Categorical System of Bilingual Education

The article deals with the analysis of the scientific-pedagogical literature and concerns the problems of bilingual education and its potential in the organization of secondary education. Advantages and disadvantages of bilingual education that are discussed by different scientists are mentioned in the article. Bilingualism and organization of bilingual education is the object of scientific investigations of pedagogues, psychologists, sociologists etc. It is mentioned in the article that bilingual education forms language and cultural tolerance to different linguistic and cultural groups. Thus, bilingual curriculums provide education in two or more languages and develop language and cultural apprehension.

Key words: bilingualism, bilingual education, bilingual education programs, national minority, forms of education.

Дата надходження статті: «16» липня 2014 р.

УДК 371:910.1(477)

ІННА ШОРОБУРА,
доктор педагогічних наук, професор
(м.Хмельницький);
ОЛЕСЯ ДОЛИНСЬКА,
слухачка магістратури (м.Київ)

Географічна наука як передумова становлення шкільної географічної освіти в Україні

В статті проаналізовано розвиток географічної науки як передумови становлення шкільної географічної освіти в Україні. Господарський і культурний розквіт країн стимулював розвиток географічної науки. А це, в свою чергу, викликало підвищений інтерес до знань і досліджень географічних особливостей територій, їх сільськогосподарського та промислового потенціалу. Розвиток промисловості вимагав вивчення сировинних ресурсів, розгортання геологічних досліджень. Географія з набору розрізнених відомостей щодо окремих країн, їхнього географічного положення та природних умов перетворюється на систему наукових знань, що сприяє становленню шкільної географічної освіти в Україні

Ключові слова: географічна наука, шкільна географія, природознавча історія, розвиток.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Впродовж років географія з набору розрізнених відомостей перетворилась на систему наукових знань. Розвиток географічної науки сприяв становленню шкільної географічної освіти.

Повернення дослідників до розгляду попереднього розвитку науки є закономірним проявом двох основних тенденцій, що певною мірою можуть бути простежені на кожному етапі її еволюції: це, по-перше, прагнення знайти у минулому витоки провідних ідей сучасності й, по-друге, необхідність перегляду та переоцінки у світлі даних сучасної науки тих концепцій і теорій, що раніше відкидалися як помилкові.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню історії географії присвятили свої розвідки автори, які розглядали цей феномен у контексті історико-педагогічної науки (Я.Жупанський, Ф.Заставний,